فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۷، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۱، شماره پیاپی ۱۰۶

محمود علائی طالقانی، استادیار گروه جغرافیای دانشگاه رازی
آذر جلیلیان، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای طبیعی دانشگاه رازی

M. Alaeetaleghani
A. Jaliliyan

E-mail: mtaleghani@razi.ac.ir

شماره مقاله: ۸۷۱

شماره صفحه پیاپی ۱۸۴۲۶-۱۸۴۰۸

زمین گردشگری در ریجاب، تبیین و ارزیابی قابلیت‌های گردشگری آن

چکیده

دره ریجاب واقع در ۱۸۰ کیلومتری غرب کرمانشاه بـه علـت برخـورداری از عـوارض دیدنی متنوع و آثار تاریخی متعدد، از کانون‌های مهم گردشگری استان کرمانشـاه محسـوب می‌شود. با این حال،نتایج یک بررسی میدانی با حجم نمونه ۱۵۷ نفرگردشگر نشان داده است اکثر گردشگران از همه جاذبه‌های دیدنی در این دره با اطلاع نیستند؛ بـه طـوری کـه ۳۱/۲ درصد گردشگران از وجود دره اژدها در ریجاب آگاهی نداشته‌اند، ۲۶/۸ درصد نیز با آنکـه بارها از کنار دره اژدها عبور کرده بودند ولی به علت بی اطلاعی از زیبایی‌های اکوتوریستی این دره هرگز رغبت به بازدید از آن را نداشته اند. ۴۴/۶ درصد گردشگران حتی نام آبشـار پیران را نشنیده بودند، در حالی که آبشار پیران با ارتفاع نزدیک به ۳۰۰ متر از پدیـده‌هـای زیبا و دیدنی دره ریجاب است. همچنین، از میان گردشگران تنها ۲۴/۶ درصد از وجود آثار تاریخی دوره ساسانی در دره ریجاب با اطلاع بوده‌اند. ۵۸/۶ درصد آنها نیز نمی‌دانسته‌اند کـه در ریجاب غار ی به نام غار رطیلان وجود دارد. با این داده‌ها باید پذیرفت که تقریبـا همـه گردشگران از نحوه شکل گیری این پدیده‌ها آگاهی نداشته باشند. این درحـالی اسـت کـه موضوع توسعه گردشگری در یک منطقه بالقوه مانند منطقه مورد مطالعه، ضـرورت شـناخت استعدادهای گردشگری آن منطقه از سوی گردشگران را می‌طلبد. ارائه این نوشته در راستای تحقق این هدف صورت گرفته است. بر این اساس، در این مقالـه ضـمن تشـریح و تبیـین مهمترین پدیده‌های دیدنی در ریجاب، شامل آبشارها و تندآب‌ها، غارها و اشکال کارسـت،

در ه‌ها و تنگ‌ها، چشم اندازها و آثار تاریخی با دو روش کتابخانه‌ای و میدانی، قابلیت‌های گردشگری منطقه مورد مطالعه با مدل SWOT نیز ارزیابی شده است.

واژه‌های کلیدی: زمین گردشگری، ریجاب، آبشار پیران، گسل کرند، ناودیس ارتفاع یافته.

مقدمه

باآنکه بسیاری از گردشگران، کانون‌های مهم گردشگری کشور را می‌شناسند، ولی اکثر آنها از تمام پدیده‌های دیدنی منطقه مورد بازدید خود آگاهی کامل ندارند. نتیجه یک پژوهش میدانی با حجم نمونه ۱۵۷ نفر گردشگر، حاکی از آن بوده است که حدود ۴۴/۶ درصد بازدیدکنندگان از منطقه ریجاب، حتی نام آبشار پیران را نشنیده بودند، در حالی که آبشار پیران با ارتفاع نزدیک به ۳۰۰ متر یکی از پدیده‌های زیبا و دیدنی نه تنها در این منطقه، بلکه در سرتاسر ایران است. ۱۹/۸ درصد بازدیدکنندگان نام آبشار پیران را شنیده بودند، ولی از مکان آن اطلاع نداشتند. این عده صرفاً به خاطر وجود آبشارهای(تندآب‌های) متوالی در بستر رود الوند، برای گذران یک روز تعطیل دره ریجاب را انتخاب کرده بودند و تصور آنها از آبشار پیران یکی از همین آبشارها (تندآب‌ها) بوده است. ۵۸/۶ درصد از وجود غار رطیلان در منطقه ریجاب بی خبر بوده اند. ۲۲/۹ درصد نام غار رطیلان را شنیده بودند، ولی تصور نمی کردند مکان آن در ریجاب باشد. ۳۱/۲ درصد گردشگران از وجود دره اژدها در ریجاب بی اطلاع بودند، در حالی که دره اژدها به طول ۳کیلومتر و عمق تا ۴۰۰ متر یکی از بدیده‌های تماشایی در ریجاب محسوب می‌شود. ۲۶/۸ درصد گردشگران بارها از کنار دره اژدها عبور کرده بودند (به علت عبور جاده ریجاب از کنار این دره)، ولی چون از زیبایی‌های آن بی اطلاع بوده‌اند، هرگز رغبت به بازدید از آن را نداشته‌اند. از میان گردشگران تنها ۲۴/۶ درصد از وجود آثار تاریخی دوره ساسانی در ریجاب با اطلاع بوده اند و ۲۱ درصد نیز به طور اتفاقی برخی از آثار تاریخی در این منطقه را دیده بودند. با این اوصاف، می توان پذیرفت تقریبا ۱۰۰درصد گردشگران (به استثنای محققان مربوطه) از علت

وجودی و نحوه شکل گیری این عوارض اطلاعی نداشته باشند. این درحالی است که موضوع گردشگری با رویکرد به طبیعت گردی در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته و ضرورت توسعه یک منطقه بالقوه از لحاظ گردشگری نظیر منطقه مورد مطالعه نیز داشتن اطلاعات کافی از مناظر و آثار دیدنی آن منطقه از سوی گردشگران است. اگر عدم اطلاع رسانی از سوی سازمان‌ها و مراکز ذی ربط را عامل آن بدانیم (نوحه گر و همکار۱۳۸۸: ۱۵۲)، متأسفانه کوتاهی پژوهشگران جغرافیا را نیز باید به آن افزود. البته، بلافاصله باید اضافه کرد که تاکنون مطالبی از این دست در قالب نگرشی بر چشمه‌ها و دریاچه‌های پیرامونی مشهد از دیدگاه اکوتوریسم (زمردیان ۱۳۸۲: ۷۳-۹۴)، زمین گردشگری در چابهار (احراری رودی و همکار۱۳۸۷: ۴۶-۵۳)، ژئوتوپ‌های یزد و جاذبه‌های آن (نوجوان و همکاران۱۳۸۸: ۴۷- ۶۰)، راهبردهای ژئوتوریسم در استان فارس (ثروتی و همکار ۱۳۸۷: ۲۳)، توان‌های محیط طبیعی ایران و بهره وری گردشگری (جوان و همکار، ۱۳۸۲)، چشمه گرو پدیده ای هیدرومرفوتکتونیک با فراورده‌های ژئومرفیک استثنایی (زمردیان۱۳۸۷: ۱۳۷-۱۶۱)، بررسی توان‌های محیط طبیعی و اشکال زمینی زنوز در توسعه توریسم ناحیه ای (رجبی و همکار؛ ۱۳۸۷: ۱۰۷-۱۳۰)، در مجلات علمی و پژوهشی ارائه شده است، اما با توجه به گستردگی ایران و برخورداری از کانون‌های ژئومرفوتوریسمی[1] فراوان، نیاز به ارائه اطلاعات بیشتر در این زمینه‌ها بیش از پیش احساس می شود. ارائه این نوشته از این نظر کوششی است در جهت معرفی و تبیین مهمترین چهره‌های زمین گردشگری در بخشی دیگر از سرزمین پهناور ایران به نام ریجاب. دره ریجاب در ۱۸۰ کیلومتری غرب کرمانشاه و ۳۵ کیلومتری غرب کرند در محدوده جغرافیایی" ۴۳ ' ۳۶ ° ۳۴ تا "۲۰' ۲۳ ° ۳۴ عرض شمالی و "۴۲ ' ۵۲ ° ۴۵ تا" ۵۱ ' ۰۴ ° ۴۶ طول شرقی واقع شده است. طول این دره ۱۹ و حداکثر پهنای آن ۵ کیلومتر است. این دره به علت برخورداری از یک رودخانه نسبتا پرآب با بستر پلکانی و حاشیه مشجر با درختان تنو مند گرد و و مقبره‌های زیارتی، از مراکز معروف گردشگری در استان کرمانشاه محسوب می شود.

با این حال، همان طور که اشاره شد، یک سری عوارض طبیعی زیبا و دیدنی و همچنین، بناهای تاریخی متعدد در این دره وجود دارد که عموم گردشگران از آن اطلاعی ندارند. هدف اصلی این تحقیق نیز تشریح و تبیین این عوارض از دیدگاه زمین ریخت شناسی (ژئومرفولوژی) است. از آنجا که در بررسی کانون‌های زمین گردشگری، تحلیل قابلیت‌ها و ضعف‌های آن کانون از نگاه درون نگری و همچنین تأثیرات توسعه در آنجا از نگاه برون نگری، هم برای گردشگران و هم برای برنامه ریزان حایز اهمیت است، در ادامه این تحقیق قابلیت‌های گردشگری منطقه مورد مطالعه با روش SWOT ارزیابی می شود. فرایند مطالعه نیز به صورت کتابخانه ای وعملیات میدانی بوده و داده‌های مورد نیاز برای تجزیه و تحلیل از یافته‌های میدانی، نقشه‌های توپوگرافی ۵۰۰۰۰: ۱، زمین شناسی ۲۵۰۰۰۰: ۱، عکس‌های هوایی ۵۵۰۰۰: ۱، و تصاویر ماهواره ای گوگل به دست آمده است.

برای دسترسی به ریجاب، یک جاده فرعی آسفالته به طول ۸ کیلومتر وجود دارد که از ابتدای گردنه پاتاق (حد فاصل کرند غرب و سرپل ذهاب) از جاده اصلی(راه کربلا) به سمت شمال انشعاب یافته است. شکل ۱، موقعیت جغرافیایی و توپوگرافی دره ریجاب را نشان می‌دهد.

۱: تشریح و تبیین عوارض طبیعی ریجاب

ساختمان دره ریجاب به شکل یک ناودیس ارتفاع یافته است. اسکلت آن از آهک و دولومیت الیگو- میوسن (سازندهای شهبازان و آسماری به صورت تفکیک نشده) ساخته شده است. مطابق شواهد چینه شناسی، در زیر این لایه‌ها، لایه‌های سیلتی سازند گرو، شیلی و مارنی گورپی، فلیش امیران، آهک تله زنگ قرارگرفته است و روی آن را نیز لایه‌های تخریبی و تبخیری گروه

فارس (سازندهای گچساران و آغاجاری) پوشانده‌اند (بهرامی، ۱۳۸۰، ۱۲۲). ناودیس ریجاب حداقل از پلیوسن به بعد در یک زون برشی در حال تحول بوده است. چندین خط شکستگی در جهت‌های مختلف ناودیس ریجاب و زمین‌های مجاور آن را بریده اند که گسل

کرند مهمترین آنهاست. کسل کرند باطول حدود ۴۰ کیلومتر و ساز و کار روراندہ باعث راندگی چین‌های زاگرس از شمال شرق به سمت جنوب غرب در این منطقه شده است(بهرامی ۱۳۸۰، ۱۴ :۲۰؛ مهندسین مشاور سنجش از دور، ۱۳۷۷).

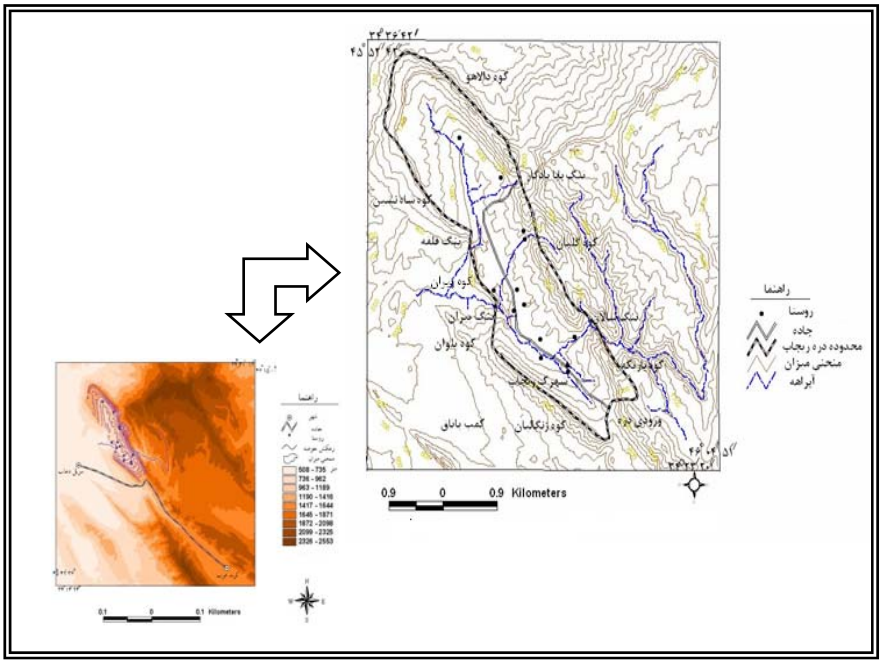

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی و توپوگرافی دره ریجاب

به علاوه، از لحاظ موقعیت جغرافیایی نیز، دره ریجاب در بخش مرطوب زاگرس (زاگرس پرباران) قرار دارد. میزان بارش سالانه در منطقه از ۶۰۰ میلیمتر تجاوز می کند. این شرایط از یک سو موجب تحول شکل ناودیس ریجاب به صورت یک ناو ارتفاع یافته شده است و از سوی دیگر زمینه ساز شکل گیری یک سری اشکال زیبا و دیدنی در منطقه شده است که هرچند از پدیده‌های زمین ریخت شناسی رایج در زاگرس محسوب می‌شوند (ابرلندر ۱۳۷۱: ۴۱-۴۴)، ولی از نظر ابهت، مشابه برخی از آنها در زاگرس دیده نمی‌شود. در زیر مهمترین این عوارض تشریح و تبین می‌شود:

۱- ۱: تندآب‌ها و آبشارها

۱-۱- ۱: تندآب‌های بستر رود الوند

رودخانه الوند با آبدهی متوسط سالانه ۵ متر مکعب در ثانیه، پرآب ترین رودخانه دائمی ریجاب است. این رودخانه ساختمان چین‌های زاگرس و همچنین، ناودیس ارتفاع یافته ریجاب را به طور عرضی قطع کرده است. چون چین‌های زاگرس در این منطقه بر اثر جنبش گسل کرند به صورت فلس‌هایی(هاگ بک‌ها)[۱] از شمال شرق به جنوب غرب رانده شده اند، در محل برش رود الوند، تنگ‌های باریک و عمیقی از نوع واتر گپ[۲] ایجاد شده است (علائی طالقانی، ۱۳۸۱، ۱۶۸) که تنگ شالان (هم اکنون محل گذران اوقات فراغت است) آخرین آنهاست (کریمی، ۱۳۸۷، ۹۱).

از سوی دیگر، چون فرایند راندگی در منطقه ریجاب بیشتر در امتداد سطوح چینه شناسی لایه‌های آهک آسماری با میان لایه‌های ماسه سنگی و دولومیتی و انیدریتی صورت گرفته است، اختلاف مقاومت این لایه‌ها در برابر فرسایش رودخانه ای باعث شده است تا تندآب‌ها و آبشارهای کوتاه و بلند زیادی در محل برونزد این لایه‌ها در بستر جریان الوند ایجاد شود. این تندآب‌ها بین ۲ تا ۵ متر ارتفاع دارند و به طور متوالی در فاصله ۱۰ تا ۵۰ متری یکدیگر ظاهر شده اند. وجود آنها موجب شده است تا بستر رود ریجاب به طول چند کیلومتر از تنگ شالان به طرف بالادست به صورت پله پله درآید و جریان آب در آن نیز خروشان شود(شکل ۲). این ویژگی منظر زیبایی به وجود آورده که مورد توجه گردشگران است. اصولا کلمه ریجاب ماخوذ از واژه " ریژآو" مرکب از دو کلمه " ریژ" به معنی ریزش و " آو" به معنی آب، بر گرفته از همین ویژگی جریان آب در رودخانه الوند است. به هرحال، مسیر جریان رود الوند به علت همین ویژگی بخصوص حاشیه مشجر آن شناخته شده ترین نقطه گذران اوقات فراغت در ریجاب شده است.

۱-Hogback

۲- water gap

۱-۱-۲: آبشار پیران

آب‌های سطحی ناودیس ریجاب از طریق دو تنگ، پیران و بان زرده به خارج راه یافته‌اند. مجموعه این آب‌ها به وسیله چند شبکه مجزا از آن خارج می شود. علت آن ابقای این شبکه‌ها در امتداد گسل‌هاست که لایه‌های آهکی- دولومیتی کف ناودیس ریجاب را به طور عرضی بریده‌اند. از میان این شبکه‌ها تنها رودخانه الوند به علت حجم زیاد آب توانسته است بسترش را در امتداد گسل پیران تا سطح پایه دشت مجاور (دشت ذهاب) پایین ببرد و در محل دره ای عمیق به شکل کانیون (دره اژدها) ایجاد کند. چون کف ناودیس ریجاب با ساختمان ناو ارتفاع یافته حدود ۵۰۰ متر بالاتر از دشت ذهاب قرار گرفته است، در محل خروج سایر شبکه‌ها از این ناودیس، آب آنها به شکل آبشار خارج می‌شود. از این نظر حدود ۵ آبشار در دو محل تنگ پیران و تنگ بان زرده (محل‌های خروج آبها) قابل مشاهده است که آبشار پیران از هر نظر دیدنی ترین آنهاست. برخی از این آبشارها نیز فصلی هستند.

آبشار پیران با ارتفاع نزدیک به ۳۰۰ متر در فاصله حدود ۵۰۰ متری مغرب روستای ژالکه و در نقطه خروجی آبراهه ای به همین نام واقع شده است. در این ارتفاع، آب رود ژالکه به علت کانالیزه شدن در امتداد یک شکاف تکتونیکی به عمق حدود ۷۰ متر، به شکل یک ستون دو طبقه فرو می ریزد(شکل۴). ارتفاع هر ستون آب به ۸۰ متر می‌رسد. آب این آبشار تا رسیدن به سطح پایه رودخانه اصلی منطقه (رودخانه الوند)، از ۲ تا۳ ستون آب کوتاهتر نیز می‌گذرد. در محل ریزش ستون‌های آب، چاله‌های بزرگی متناسب با قدرت فرسایشی آنها در میان سنگ آهک ایجاد شده است که در مباحث ژئومرفولوژی به آنها دیگ غول گفته می‌شود. از طریق همین اشکال،نقش آبشارها در پسروی پرتگاه‌ها را به وضوح می توان مشاهده کرد. به هر حال، این مناظر، آبشار پیران را زیبا و بسیار دیدنی کرده است که تنها ساکنان محلی و یا برخی از گردشگران آشنا به منطقه به دیدن آن می‌روند.

۲-۱: دره‌ها و تنگ‌ها

۲-۱-۱: دره اژدها

رودخانه الوند در سه کیلومتری پایاب خود برای خروج از ناودیس ریجاب از دره تنگ و عمیقی عبور می‌کند که در محل به آن دره اژدها گفته می‌شود. وجه تسمیه آن شاید به خاطر هیبت شکلش باشد. عمق دره با جدار قائم بین ۱۰ متر در ابتدا تا ۴۰۰ متر در نقطه خروجی متفاوت است. عرض آن نیز بین ۱۰ متر در نقطه شروع تا ۱۵۰ متر در محل خروج متغیر است(شکل۳). در برخی جاها، کف دره و جریان آب را نمی‌توان از بالای آن دید. کف دره انباشته از تخته سنگ‌هایی به ابعاد۱ تا ۳ متر مکعب است. این تخته سنگ‌ها که از راس جدار دره سقوط کرده اند، بستر الوند را بشدت ناهنجار ساخته اند، به طوری که آب رودخانه الوند در این قطعه از بستر به سختی توانسته است مسیری برای جریان خود پیدا کند. این ویژگی سیمای دیدنی و تماشایی به دره اژدها بخشیده است که جز از نزدیک، توصیف آن ممکن نیست. دره اژدها حاصل عملکرد فرسایش رودخانه ای در امتداد یک گسل چپگرد به نام گسل پیران است (بهرامی؛۱۳۸۰ : ۵۱). گسل پیران در راستای جنوب شرقی- شمال غربی، لایه‌های ضخیم آهکی-دولومیتی کناره جنوب غرب ناودیس ریجاب را به طول حدود سه کیلو متر بریده است. بستر رود الوند نیز در قسمتی از مسیر خود در امتداد این گسل ابقا شده است. قدرت فرسایشی رود الوند موجب شده است تا بستر آن در امتداد این گسل تا سطح پایه دشت ذهاب پایین برود که شکل گیری دره اژدها نتیجه آن بوده است.

۲-۱-۲: تنگ‌های بابایادگار و شالان

تنگ به عنوان یک معبر آبی باریک، از عوارض زمین ریخت شناسی متداول در سیستم زاگرس است. برحسب اینکه معبر آب ساختمان طاقدیس را شکافته باشد و یا در ساختمان‌هاگ بک ایجاد شده باشد، دو نوع تنگ به ترتیب کلوز[۳] و گپ[۴] در زاگرس قابل

۳-Clues

۴- Gap

مشاهده است (علایی طالقانی ۱۳۸۲: ۱۶۸). تنگ‌های بابایادگار و شالان به علت اینکه طبقات رورانده با ساختمان‌هاگ بک(هم شیب) را بریده است، از نوع گپ هستند(شکل۷). در تنگ بابایادگار طبقات رورانده در برخی جاها تا ۸۰ درجه شیب پیدا کرده و از این نظر بسیار دیدنی شده اند، اما آنچه باعث شده تا تنگ بابایادگار به شکل یک نقطه گردشگری درآید، موقعیت زیارتگاهی آن است. مقبره امام زاده داوود در ابتدای تنگ واقع شده است و مقبره سید احمد، ملقب به بابایادگار از اکابر اهل حق نیز در انتهای آن قرار دارد. بعلاوه، قلعه یزدگردی از بناهای تاریخی ریجاب نیز بر بالای قله ای در داخل همین تنگ قرار دارد. همچنین، بیشتر غارهای منطقه ریجاب مانند غار رطیلان در فواصل طبقات رورانده حاشیه تنگ بابایادگار به بیرون راه پیدا کرده اند. از این نظر تنگ بابایادگار از پتانسیل خوبی برای توسعه گردشگری برخوردار است.اما تنگ شالان که در همان ابتدای دره ریجاب و در مسیر رود الوند قرار دارد، به علت تندآب‌های بستر الوند و درختان تنومند گردو در حاشیه آن، معروفترین نقطه گردشگری ریجاب محسوب می شود. همان طور که اشاره شد، اساس گردشگری در ریجاب متکی به همین تنگ است؛ به طوری که گردشگران اوقات فراغت خود را در کنار این تنگ سپری می کنند که از نظر اکوتوریستی از جذابیت خاصی برخوردار است.

۳- ۱: چشم اندازها

اگرچه از بلندای رشته کوه‌های حاشیه یک ناو ارتفاع یافته به علت تسلط بر زمین‌های پست مجاور، بویژه اگر مانند کوه شاه نشین در منطقه ریجاب دارای بناهای تاریخی نیز باشد، می‌توان برای توسعه گردشگری (گردشگری چشم انداز) استفاده کرد، اما دو نقطه در ناودیس ریجاب وجود دارد که از این نظر از پتانسل خوبی برخوردارند: یکی از این دو نقطه تنگ پیران و دیگری تنگ بان زرده نام دارد.

تنگ‌های پیران و بان زرده در محل دو شکاف تکتونیکی واقع در کمر یال جنوب غربی ناودیس ریجاب پدید آمده اند. چنانکه در شکل ۱ مشاهده می شود، محور ناودیس ریجاب خمیده و قوس تحدب آن به طرف جنوب غرب است. این خمیدگی حاصل فشاری بوده

است که اثر حرکت گسل کرند با سازوکار رورانده از سمت شمال شرق بـه آن وارد شـده است. بر اثر تنش فشاری این گسل، یال جنوب غربی ناودیس ریجاب، ابتدا خمیده و سـپس در محل‌های فوق شکسته می شود. چون علت شکستگی، تنش خمشی وارد شـده بـر کمـر ناودیس بوده است، قطعات حاصل از این شکستگی؛ یعنی کوه‌های شـاه نشـین و زنگالیـان(شکل۱)، در خلاف جهت بردار نیرو جابه جا نیز می شوند (سـازمان گردشـگری و میـراث فرهنگی استان کرمانشاه ۱۳۸۲: ۱۵۷-۱۵۸). با این جابه جـایی و متعاقبـا دخالـت فرسـایش رودخانه ای، سرانجام محل شکستگی‌ها کاملا گسسته و کف ناودیس ریجـاب ماننـد فلاتـی برجسته با جداری قائم و اختلاف سطح حدود ۵۰۰ متر مسلط به زمین‌های پست دشت ذهاب می شود. این ویژگی چشم انداز جالبی پدید آورده که در این نوشته از آنهـا بـه نـام نقطـه گردشگری چشم انداز یاد شده است(شکل۵). اتفاقا در راستای توسعه گردشگری در ریجاب، اخیرا محل تنگ پیران به عنوان یک نقطـه گردشـگری جدیـد مـورد توجـه قـرار گرفتـه وامکاناتی در دست اقدام است.

۴- ۱: غارها (غار رطیلان)

هر چند سازندهای آهکی- دولومیتی برای تشکیل کارسـت عمقـی و پیشـرفته مسـاعد نیست، اما دخالت تکتونیک به صورت راندگی این لایه‌ها در امتداد سـطوح چینـه شناسـی، شرایط را برای تشکیل اشکال کارست و از جمله تعدادی غار در منطقه ریجاب فراهم کـرده است(شکل ۶). یکی از این غارها بـه دلیـل اینکـه بـه صـورت پناهگـاهی بـرای زنـدگی عنکبوت‌های بزرگ در آمده، به غار رطیلان شهرت یافته است.

غار رطیلان همانند دیگر غارهای منطقه چون در محل برونزد لایه‌های آهک رانده شـده شکل گرفته است، به صورت راهرو و یا دالان‌های باریک، عمیق، پرشیب و طویل است. در واقع، توسعه فضای داخلی این غارها بستگی به ضخامت لایه‌های آهک آسماری داشته اسـت که در میان لایه‌های دولومیتی و ماسه سنگی شهبازان محصور مانده‌اند. به همین علـت، غـار رطیلان نزدیک به ۴۰۰ متر طول، ۸۰ متر عمق و کمتر از ۳ متر عرض دارد. البته، در برخـی جاها فضای داخلی غار بیشتر می شود که در این صورت اشکال ثانوی کارسـت بـه شـکل

پرده‌های چین دار، اشکال گل کلمی، آویزها و ستون‌ها، از مناظر آن هستند. ورودی این غارها معمولا به صورت حفره‌های عمودی به قطر ۱ تا ۱/۵ متر است که در میان لایه‌های پر شیب به خارج راه پیدا کرده‌اند. بنابراین، یافتن غارهای منطقه ریجاب برای گردشگران بدون راهنمای محلی مشکل است (شکل۶). به همین علت، غار رطیلان با همه زیبایی خود برای گردشگران ناشناخته مانده است.

۲: تشریح و تبیین آثار تاریخی در ریجاب

حصارهای کوهستانی که دره ریجاب را از هر طرف احاطه کرده‌اند، نفوذ به داخل آن را به جز مسیرهای مشخص غیر ممکن ساخته است. از سوی دیگر، گفته شد ساختمان دره ریجاب به شکل یک ناو ارتفاع یافته است و کف آن نسبت به زمین‌های پست دشت ذهاب از سمت شمال غرب و دره پاتاق از سمت غرب بیش از ۵۰۰ متر بالاتر قرار دارد. این ویژگی عاملی بوده است تاازاین دره در طول تاریخ به عنوان یک قلعه طبیعی استفاده نظامی شود؛ به ویژه قرار گیری دره پاتاق به عنوان دهلیزی که جاده ابریشم از آنجا می گذشته است، در مجاورت این قلعه طبیعی بر اهمیت آن می‌افزوده است. این موضوع حتی تا سال‌های اخیر نیز مورد توجه فرماندهان بوده است. به هرحال، استفاده از این دره موجب شده است تا بناهای تاریخی زیادی از دوره اشکانیان و ساسانیان به بعد در این دره باقی بماند. از این نظر ۲۵ نقطه دیدنی از نظر تاریخی در این دره وجود دارد(سازمان گردشگری و میراث فرهنگی کرمانشاه، ۱۳۸۲: ۱۷۵-۱۸۸) که مقبره بابایادگار، مقبره ابودجانه، مقبره‌های ساسانی، قلعه یزدگردی، مقبره امامزاده داوود و دیوار ساسانی با برج‌های دیده بانی از مهمترین آنهاست. در این میان، دیوار ساسانی با برج‌های دیده بانی آن که در سرتاسر عرض ناودیس ریجاب تقریبا در میانه دره کشیده شده است و انتهای آن به قلعه یزدگردی ختم می شود حائز اهمیت و قابل توجه و دیدنی است، زیرا این دیوار برای انسداد مدخل‌های ورود به دره ریجاب ایجاد شده بود و از این نظر امنیت ناودیس ریجاب را به عنوان یک قلعه طبیعی کامل کرده بود. متاسفانه گذشت زمان باعث تخریب بخش زیادی از این دیوار شده و همین موضوع باعث شده است تا از دیده رهگذران نا آشنا به محل پنهان بماند. با این حال، شرایط محیطی مرمت این دیوار را آسان ساخته و در صورت تحقق آن، دره ریجاب می تواند به عنوان یک کانون مهم گردشگری تاریخی درآید. به هر حال، چون هدف این مقاله تشریح و

تبیین شکل عوارض زمینی بوده است، از ذکر جزئیات بیشتر در خصوص آثار تاریخی منطقه مورد نظر خودداری می شود و تنها در شکل‌های ۸تا۱۲ تعدادی از این آثـار نشـان داده مـی شود.

۳: ارزیابی قابلیت گردشگری ریجاب

دره ریجـاب بـه علـت موقعیـت خـاص طبیعـی خـود از نظـر زمینـه‌هـای مختلـف گردشگری(رضوانی ۱۳۸۴)، بسیار مطلوب است؛ به طوری که ده‌ها اثر تاریخی و طبیعـی را می توان یکجا در یک دره محصور مشاهده کرد.

با این حال، نتیجه یک بررسی میدانی نشان داده است که اکثر گردشگران از بیشتر آثـار منطقه آگاه نیستند. از این لحاظ، دو محل در این دره بیشتر شناخته شده اسـت: یکـی تنـگ بابایادگار که به علت واقع بودن مقبره بابایادگار و امـام زاده داوود در آنجـا، یـک کـانون زیارتگاهی محسوب می شود و دیگری تنگ شالان است که به علت جریان رودخانه الوند و مناظر مشجر حاشیه آن یک مکان تفریحی به حساب می آید. هر چند اخیـرا نقطـه دیگـری نیز(تنگ پیران با آبشارهایش) مورد توجه مسؤولان محلی برای جذب گردشگر قرار گرفتـه است (مشاهدات محلی، شهریور، ۱۳۸۸)، ولی با توجه به جاذبه‌های منطقه و به منظور بهبـود عملکرد گردشگری، لزوم شناخت از پتانسیل‌ها و نقاط ضعف توسعه گردشگری، بـه ویـژه طبیعت گردی در دره ریجاب به طور فزاینده احساس می شود، زیرا شـناخت پتانسـیل‌هـا و محدودیت‌های طبیعت گردی در سایه توجه به مدیریت اسـتراتژیک از دیـدگاه ارزیـابی و نظارت بر فرصت‌ها و تهدیدها می تواند تاثیر سازنده ای بر برنامه ریزی مناسب گردشـگری در منطقه داشته باشد (افتخاری؛۱۳۸۵ :۹). به همین منظور، در اینجا و در ادامه تحقیق حاضـر نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه گردشگری در دره ریجاب به عنوان مـدلی مناسب(مدل SWOT[۵])(نوحه گر ۱۳۸۸: ۱۶۳) در بهره گیـری از پتانسـیل یـک منطقـه در جهت برنامه ریزی برای توسعه گردشگری، ارزیابی و نتایج آن در جدول‌هـای ۱ و ۲ ارائـه شده است.

---

[۵] -Strength , Weakness , Opportunity , Threat

جدول ۱ – نقاط قوت و ضعف توسعه گردشگری در ریجاب

نقاط قوت	توضیحات	نقاط ضعف	توضیحات
تنوع جاذبه‌های گردشگری طبیعی	نظیر آبشار پیران، دره اژدها، غارها،تنگ‌ها و اشکال کارست	موقعیت جغرافیایی	دره ریجاب در غربی ترین نقطه کشور قرار دارد و نسبت به مراکز جمعیت بزرگ دور است.
تنوع جاذبه‌های گردشگری فرهنگی	در دره ریجاب بالغ بر۲۵ نقطه تاریخی وجود دارد، نظیر قلعه یزدگرد، جاده‌ها و دیوارهای دوره ساسانی، سنگ نوشته‌ها، مقبره بابا یادگار و ابودجانه	فقدان زیر ساخت‌های گردشگری	در دره ریجاب به جز راه آسفالته هیچ گونه زیرساخت گردشگری نظیر: هتل، رستوان، فروشگاه و... وجود ندارد
موقعیت آب و هوایی	برخورداری از آب هوای معتدل کوهستانی	مالکیت خصوصی	برخی از جاذبه‌های گردشگری در محدوده مالکیت ساکنان محل قرار دارند
موقعیت جغرافیایی	قرار گیری در مجاورت منطقه گرمسیری دشت ذهاب، نزدیکی به مرز عراق و قرار گیری در مجاورت راه کربلا	موقعیت کوهستانی	ناهموار بودن زمین امکان توسعه جاده، پارکینگ و تاسیس امکانات رفاهی در منطقه را با مشکل مواجه کرده است.
برخورداری از جاده آسفالته	یک راه آسفالته در سراسر دره کشیده شده است	عدم توجه به آثار تاریخی	بسیاری از آثارتاریخی به جای مانده در دره ریجاب بر اثر گذشت زمان به شدت تخریب شده اند.
جمعیت	در دره ریجاب ۱۳سکونتگاه روستایی وجود دارد که جمعیت آنها طبق آمار ۱۳۸۵ بالغ بر ۷ هزار نفر است.	عدم اطلاع رسانی	عدم اطلاع رسانی از سوی مراکز ذی ربط باعث مهجور ماندن و عدم آگاهی گردشگران از منطقه شده است.
تلفیق جاذبه‌های گردشگری	جاذبه‌های دیدنی طبیعی و تاریخی عموما در مجاورت هم قرار دارند.	عدم توجه به توان گردشگری ریجاب	تاکنون هیچ گونه توجه به توان‌های گردشگری دره ریجاب توسط بخش خصوصی و دولتی نشده است.
برخورداری از منابع آب سطحی	رودخانه الوند با دبی متوسط ۵ متر مکعب در ثانیه امکان برنامه ریزی برای مقاصد گردشگری در محل را فراهم کرده است.		
برخورداری از توان بالا در زمینه‌های متنوع گردشگری	امکان توسعه هر نوع گردشگری مانند ورزشی، تفریحی، مذهبی، تجاری، اقتصادی و... در دره ریجاب وجود دارد.		

جدول ۲ – فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه گردشگری در ریجاب

فرصت‌ها	توضیحات	تهدیدات	توضیحات
توسعه منطقه	اختصاص بودجه برای توسعه توریسم، در دراز مدت به توسعه منطقه خواهد انجامید.	تخریب زیست بوم	تخریب زیستگاه‌های طبیعی، مکان‌های فرهنگی، پوشش گیاهی و آلودگی منابع آب از طریق دفع مواد زائد جامد و مایع.
مرمت آثارتاریخی	توسعه منطقه باعث می شود آن دسته از بناهای تاریخی که تخریب شده اند بازسازی شوند.	بی ثباتی‌های اجتماعی	توزیع نا متعادل فرصت‌های گردشگری امکان برخوردهای اجتماعی در منطقه به وجود خواهد آورد.
معرفی منطقه	دره ریجاب یکی از قدیمیترین مراکز تمدنی ایران را در بردارد که عموم مردم از آن بی اطلاع هستند.	بروز مشکلات	تملک حاشیه رودخانه توسط ساکنان محل و بی توجهی گردشگران زمینه ایجاد مشکلاتی را در منطقه فراهم خواهد آورد.
توسعه گردشگری‌های نو	دره ریجاب به دلیل دارا بودن دره‌های عمیق وپرتگاههای بلند امکان توسعه زمینه‌های جدید گردشگری را فراهم آورده است.		
خارج شدن از انزوای جغرافیایی	از طریق ساختن جاده‌ها و راههائی که به منطقه ریجاب منتهی شوند.	تخریب آثار تاریخی	گردشگری بدون برنامه و مدیریت تخریب آثار تاریخی را به دنبال خواهد داشت.
امکان تبدیل منطقه به یک مرکز علمی	از طریق تهیه و اجرای طرح‌هایی برای تبدیل منطقه به یک قطب مهم زاگرس شناسی.	مسایل عقیدتی و مذهبی	تحمیل عقاید مذهبی بدون توجیه، توسعه گردشگری را با مشکل مواجه خواهد ساخت.
امکان جذب گردشگر از کشورهای همسایه	در صورت فراهم شدن امکاناتی برای شناساندن جاذبه‌های ریجاب به گردشگران،این منطقه حتی پتانسیل جذب گردشگران خارجی را هم خواهد داشت		
اشتغال	با تقویت و توسعه بخشهای متنوع گردشگری باعث فراهم سازی زمینه اشتغال نیروی‌های کار ومتخصص در منطقه خواهد شد.		

شکل ۲ – تندآبهای بستر الوند

شکل ۳ – دره اژدها

شکل ۴ – آبشار پیران

شکل ۵ – تنگ بان زرده

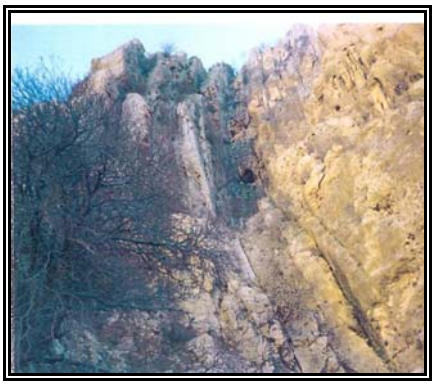

شکل ۶– دهانه غاری در تنگ بابایادگار

شکل ۷ – تنگ بابایادگار

شکل ۸– بابایادگار

شکل ۹ – مقبره ابودجانه

شکل ۱۰ – مقبره‌های ساسانی

شکل ۱۱– کاخ ساسانی

شکل ۱۲– دیوار ساسانی با برج دیده بانی

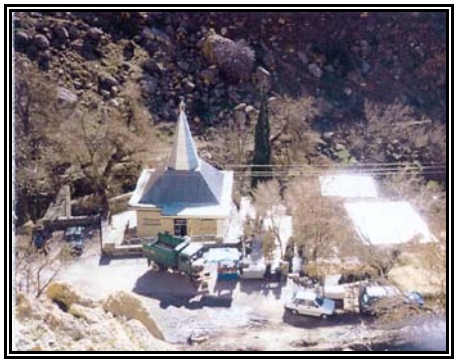

شکل ۱۳ – مقبره امام زاده داود

منابع:

۱- ابرلندر، تئودور. (۱۳۷۱). «اشکال خاص از پیکرشناسی زاگرس»،ترجمه: سیدرضا صدرالدین، رشد آموزش جغرافیا، ش ۳۱، وزارت آموزش و پرورش- استان تهران، صص: ۴۱-۴۴.

۲- احراری رودی، محی الدین و ژیلا شاهرخی خرگردی.(۱۳۸۷). «زمین گردشگری در چابهار»، فصلنامه علوم زمین، ش ۶۷، سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور-تهران، صص: ۴۶-۵۳.

۳- افتخاری، عبدالرضا و داود مهدوی.(تابستان ۱۳۸۵). راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفده از مدل SWOT دهستان لواسان کوچک.(۱۳۸۵). مدرس علوم انسانی، ش ۴۵، ویژه جغرافیا؛ دانشگاه تربیت مدرس تهران، ص ۹

۴- بهرامی، شهرام.(۱۳۸۰). بررسی تحولات ژئومرفولوژی حوضه الوند، علایی طالقانی، محمود؛ پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیای طبیعی، دانشگاه رازی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی؛ صص ۱۴-۲۰.

۵- ثروتی، محمدرضا و افشان قاسمی.(۱۳۸۷). «راهبردهای ژئوتوریسم در استان فارس»، فصلنامه فضای جغرافیایی، ش ۲۴، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر؛ ص۲۳.

۶- جوان، جعفر و مهدی سقایی.(۱۳۸۲).« توان‌های محیط طبیعی ایران و بهره وری گردشگری»، مجله علوم جغرافیایی، دانشگاه تربیت معلم-تهران، ش ۱.

۷- رجبی، معصومه و بیوک فتحعلی زاده (۱۳۸۷). « بررسی توانهای محیطی و اشکال زمینی ناحیه زنوز در توسعه توریسم ناحیه ای»، نشریه جغرافیا و برنامه ریزی، دانشگاه علوم انسانی و اجتماعی تبریز، صص: ۱۰۷-۱۳۰.

۸- رضوانی،علی اصغر.(۱۳۸۴). جغرافیا و توریسم، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

۹- زمردیان، محمدجعفر.(۱۳۸۲). «نگرشی بر چشمه‌ها و دریاچه‌های پیرامونی مشهد از دیدگاه اکوتوریسم»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ش ۲، صص: ۷۳-۹۴.

۱۰- زمردیان،محمد جعفر.(۱۳۸۷). «چشمه گرو، پدیده‌ای هیدرومورفوتکتونیک با فرآورده‌های ژئومورفیک استثنایی»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دانشگاه سیستان و بلوچستان ش۱۰،صص: ۱۳۷-۱۶۱.

۱۱- صفی زاده، صدیق.(۱۳۷۶). دانشنامه نام آوران پارسان، تهران: انتشارات هیرمند.
۱۲- علایی طالقانی، محمود.(۱۳۸۱). ژئومرفولوژی ایران، تهران: انتشارات قومس، ۱۵۹صفحه.
۱۳- کریمی، بهروز. (۱۳۸۷). مورفولوژی بستر رود الوند و بررسی میزان تحول آن، علایی طالقانی، محمود، پایان نامه کارشناسی ارشدجغرافیای طبیعی؛ دانشگاه رازی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی؛ صص ۹۱-۹۴ و ص ۱۲۲.
۱۴- گلزاری، مسعود.(۱۳۵۰). کرمانشاهان باستان، وزارت فرهنگ و هنر.
۱۵- مافی، عزت الله و مهدی سقایی.(۱۳۸۷). « تحلیلی بر گردشگری روستایی در پیرامون کلان شهرها، مطالعه موردی: کلان شهر مشهد»، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، دانشگاه فردوسی مشهد، ش ۱۰، صص: ۲۱- ۴۰.
۱۶- مهندسین مشاور سنجش از دور.(۱۳۷۷). گزارش زمین شناسی حوضه الوند کرمانشاه، شرکت آب منطقه‌ای غرب کشور.
۱۷- ملکانیان، عبدالحسین. (۱۳۷۶). کرمانشاهان باستان، کرمانشاه: سازمان گردشگری و میراث فرهنگی مرکز کرمانشاه.
۱۸- مدیریت و برنامه ریزی کرمانشاه.(۱۳۸۵). آمار و سرشماری نفوس و مسکن استان کرمانشاه.
۱۹- مهندسان مشاور سنجش از دور.(۱۳۷۹). گزارش مطالعات اجتمایی- اقتصادی حوضه الوند، کرمانشاه: شرکت آب منطقه‌ای غرب کشور.
۲۰- مدیریت گردشگری ومیراث فرهنگی استان کرمانشاه.(۱۳۸۲). طرح مطالعه جامع قطب گردشگری ریجاب، فاز نخست: شناخت وضع موجود.
۲۱- نوجوان، محمدرضا؛ سیدابوالقاسم میرحسینی و محمد حسین رامشت. (۱۳۸۸). ژئوتوپ‌های یزد وجاذبه‌های آن، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ش ۱۳، صص: ۶۰-۴۷.
۲۲- نوحه گر، احمد و محمد مهدی حسین زاده.(۱۳۸۸). «ارزیابی قابلیت‌های طبیعت گردی جزیره قشم با بهره گیری از مدل مدیریت استراتژی SWOT»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ش۱۵، صص: ۱۵۱-۱۷۲.